

KENTLERİN KÜLTÜRÜN GELİŞMESİNDEKİ ETKİLERİ

Mehmet Y. Yahyagil *

1- Kent Tanımı: Sözlük anlamı olarak 'nüfusun büyük bölümünün ekonomik faaliyet alanı olarak ticaret, sanayi, yönetim ve hizmetle ilgili işlerle geçimini sağladığı, toplumsal ve kültürel bir örgütlenmenin olduğu yerleşim alanı' şeklinde ifade edilen 'kent teriminin' oldukça çeşitli tanımları vardır. Örneğin, "(...) içinde yaşayanların çoğunluğunun tarım dışı iş-dallarında çalıştığı, nüfus yoğunluğuna sahip, insanların barınmadan, eğlenmeye tüm ihtiyaçlarının karşılandığı ve sürekli bir toplumsal gelişim gösteren, bütünleşme derecesinin yüksek olduğu"¹ yerleşim yeri: ya da "(...) fertler arası ilişkilerde geleneksel ilişkilerden çok rasyonel davranışların ağırlıkta olduğu, özellikle sanayi ve benzer alanlardaki işlerin ağırlık kazandığı, günümüze has bir yerleşme biçimi ve topluluk türü"² olarak tanımlamak mümkündür. Genel olarak 'kent' tanımındaki güçlük, başlangıç noktası olarak coğrafi, fiziksel, ekonomik veya sosyal faktörleri ele almakla ilgilidir. Ancak demografik açıdan, kentin tanımını yapmak bile zorluk doğurmaktadır. Örneğin DPT'ye göre en az kent nüfusu 20.000 kişi olarak kabul edilirken, Köy Kanunu, İmar Kanunu ve Devlet İstatistik Enstitüsü bu rakamları ikibin ve onbin kişi olarak belirlemiştir. Sosyolojik açıdan ise kentleri, geleneksel ekonomik faaliyetler dışında yoğunlaşan, iş dallarında büyük farklılaşmalara bağlı olarak meslekleşmenin arttığı, aşırı bir örgütlenme ve yapılanmanın olduğu ve büyük nüfus birikimlerini barındıran yerleşim alanları olarak tanımlamak daha uygun olmaktadır. Benzer

* M.H.YAHYAGİL, Yeditepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi

¹ Keleş, R., 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Gerçek Yayınevi, Ankara-1973, s.7

² Sencer, Y., Türkiye'de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-1979, s.9

şekilde *kentler*, toplumsal ve siyasal örgütlenmelerin ağırlık kazandığı, içindeki yoğun nüfusu oluşturan bireylerin, hem kendi aralarında, hem de toplumsal yapının kurumlarıyla etkileşim ve iletişimlerinden kaynaklanan bir değerler, normlar sisteminin (*kent yaşamının*) oluştuğu yerleşim birimleri olarak da tanımlanabilir. Kentlerin gelişerek “metropol” kavramını gündeme getirmesi ve bütün dünyada artan sanayileşme yönetim açısından bir kent tanımını geçersiz kılarken, literatürde yeni görüşlerin gelişmesine sebep olmuştur. Erkki Asp, Sosyolog L. Wirth’e atıfta bulunarak kentsel ve kırsal alanda gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerdeki farklılıkların, “çok yönlü bir üretim sisteminin” ayırt edici özelliğinin yanı sıra da bir de “kültürel sınır”³ kavramı getirmektedir. Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki bu *sınır* yapısal-ekonomik farklılaşmaların hemen her alanda görüldüğü ve insanların yaşam tarzına da yansıyan belirgin değişimleri de kapsamaktadır. İleride de değinileceği gibi, Tönnies’in⁴ ünlü *cemaat ve cemiyet* (topluluk-toplum) ayırımında da sosyal ve ekonomik ayrılıkların yanında vurgulanan *tabii ve akılcı irade farkı*’nın ortaya çıkardığı birliktelik ve bireyselliği açıklayan faktörler aslında yaşam ve düşünce farklılığıdır. Şu halde kent kavramı mekansal, demografik ve yönetim özelliklerinin yanısıra, ekonomik ilişkiler, toplumsal ve siyasal yapılanma ve karmaşık bir etkileşimin belirlediği ayrı bir yaşam *şekli* ve farklı bir kültürel değerler sistemini kapsamaktadır. Esasen sosyal yönden heterojen bir topluluk olarak kabul edilen kentlerin, diğer bir ifadeyle, bu benzerlik taşımayan (heterojen) *özellikler* bütünüünün gerek toplumsal, gerekse kültürel yapının örgütlenmesindeki fonksiyonel önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

2. Kentlerin Gelişimine Genel Bir Bakış: Değişik coğrafi mekanlarda çeşitli nedenlerle bir araya gelip, yaşamlarını sürdüren insan topluluklarının kurdukları ilk *kentler* zaman diliminde M.Ö. 1500 yıllarına kadar gitmektedir. M. Weber, ünlü çalışmasında ilk kentlerin ne ekonomik, siyasal ve yönetsel ne de insanların güvenliği açısından bir savunma birimi olmadığını belirterek; tarihte ilk kez *kent* adını alan yerleşim bölgelerinin “bir kalesi, ekonomik anlamda bir pazar piyasası, kendine has bir hukuksal düzeni, bir (birlik) oluşturması ve belli ölçüde otonom bir yapıya sahip olması” gerektiğini vurgulamaktadır.⁵ Aynı çalışmasında kentleri (oryental, eski ‘antik’ ve oryental olmayan ortaçağ kentleri) olarak sınıflamıştır. Ancak Yunan-Roma, Avrupa ve Doğunun (Asya) kentleri arasında üretim araçlarının mülkiyet biçimleri ve kullanımı, toplumsal ve siyasal yapı (seçkinler, köylü, köle vb.)

³ Asp, Erkki ve diğ., *The Aged and The Society*, Turku, 1989, s.17

⁴ Lipset, S.M., “Value Patterns”, in the *Sociological Perspectives*, Penguin, 1973, s.316

⁵ Martindale, D., “Theory of City” in the *Urbanism and Urbanization*, (Ed. by Iverson, N) 1984, s.17

açısından çok önemli farklılıklar olduğunu belirtmekte, hiç şüphesiz yarar vardır. Maya veya Mısır Medeniyetine ait kentlerden Antik Yunan *kent devletlerine* ya da *Babil*'e kadar olan dönem için, belli nüfusu bünyesinde barındıran ve insanların yaşamları için gerekli tüm sosyo-ekonomik faaliyetleri bir toplumsal düzen içerisinde yürüten *tarihteki ilk kentler*'i ayrı bir sınıf olarak düşünmek gerekir. Genelde *sanayi öncesi* olarak adlandırılan ve kurulan tüm kentsel yerleşim alanlarının Hıristiyan-Avrupa, Müslüman-Doğu ülkeleri ve ilahi dinlere tabi olmayan Uzakdoğu Ülkeleri olarak incelenmesi yöntem açısından daha uygun olacaktır.

Bu anlamda Türk kentlerine bakılacak olursa, bunu da İslamiyet'in kabulünden önceki ve sonraki dönem ikiye ayırmak gerekecektir. C.Doğan, bir araştırmasında⁶ F. Sümer'e dayanarak Göktürkler ve Uygurların kent adı yerine *balık* sözcüğünü kullandıklarını ve ilk Türk kentinin *Ordu Balık* adıyla Uygurlar tarafından kurulduğunu, 11. Yüzyıldan sonra da Karahanlılar ve Oğuzların "*kend*" sözcüğünü benimsediklerini belirtmektedir. Eski Türk kentlerinde sosyolojik açıdan *sanayi öncesi* başlığı altında incelenebilmekle birlikte özellikle Avrupa Ülkelerinin *kent tipinden* önemli ayrılıklar taşımaktadır. Her şeyden önce siyasal sistemin belirlediği 'devlet-halk ilişkileri, toplumsal tabakalaşma ve iki farklı ilahi dine ait olma gibi üç değişkenin belirlediği *ayrı* bir yaşam tarzının görüldüğü, değişik bir sosyal, kültürel yapıya sahiptir. Avrupa ülkelerinin toplumsal yapısına damgasını vuran *feodal sistem, kölelik* ve *kilisenin egemenliği* ile şekillenen kent yapısıyla; Türk kentleri arasında ekonomik aktiviteler, tüccarlar ve zanaatkarların varlığı dışında sosyal ve kültürel açıdan benzerlik aramak bir zorlama olacaktır. Böyle bir benzerliği yapısal açıdan değil, kentlerin diğer kentlerle (toplumlarla) ticaret ve ulaşım bağlarının *kültür değişmeleri* için uygun bir ortam oluşturması açısından kurmak mümkün olacaktır. Ancak, Türk kentlerinde *din kurumu* halk üzerinde bir baskı unsuru olarak değil, bilakis insanların eğitimi için, hem fiziksel, hem sosyal koşulları hazırlayan bir fonksiyona sahiptir. "Anadolu'da medrese, tekke ve çarşının terbiye müesseseleri"⁷ olarak kabulü bu görüşün açık bir kanıtıdır. Eski Türk kentlerinden yaşam kesitleri sunan A. Tanpınarlı, Erzurum için, "(...) gelişmesini iktisadi denklik üzerine kurduğunu" ve faaliyetlerini "Trabzon Tebriz kervan yoluyla yaptığını, (...) bu kervan yolunun Erzurum'u asırlar içinde esrafi ile, ayanı ile, uleması ile, esnafı ile tam bir şark ortaçağ şehri olarak" kurulduğunu vurgulayarak, "bu kervan yolunun (kevelciler, mesciler,

⁶ Doğan, C., Türkiye'de Gecekondu Meselesi (Ümraniye Saha Araşt.) Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul-1990, s.24

⁷ Kaplan M., Kültür ve Dil, (7. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul 1992, s. 71

kazazlar vb.) otuz iki sanati"⁸ beslediğini anlatmaktadır. Nitekim, A.K. Bilgiseven'in "M.Weber'e uyarak müstehlik (tüketici), müstahsil (üretici) ve ticaret şehri" sınıflaması da bu örneğe tam olarak uymaktadır.

Bugünkü anlamda *kentlerin doğuşu* ise sanayi devrimini izleyen yıllarda *teknolojinin* gelişimine paralel olarak büyük nüfus hareketlerinin meydana gelmesi, bütün dünyada kendini gösteren *milliyetçilik akımı*; Fransa'dan başlayarak Avrupa Ülkelerini saran *sekülerizm ve toplumsal sınıflaşmanın* büyük ölçüde farklılaşması, Batı toplumlarındaki önemli değişmelerle gerçekleşmiştir. Bu akımların etkisi altında ülkemizin de 600 yıllık bir imparatorluktan yeni bir siyasal rejime geçmesi ve diğer dünya ülkeleriyle birlikte uzun süren bir savaş dönemini yaşadktan sonra genç ve çağdaşlaşmayı hedef alan Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bazıları eskinin mirası üstünde, bazıları da yepyeni alanlar üstünde olmak üzere günümüzün kentleri doğmaya başlamıştır.

3. Kentleşme-Kentlileşme ve Toplumsal Değişim: Kentleşme, bir toplumsal süreç olarak kent tanımına uygun bir şekilde göreceli olarak dar bir alanda yerleşen büyük bir nüfus birikimini, yeni bir fiziksel ve sosyal yapısallaşmayı, karmaşık bir ilişkiler ağını, iş dallarının farklılaşmasını ve birlikten bireyselliğe geçilen, kendine özgü bir kültürel sistemin meydana gelmesini ifade eder. Nitekim "(....) endüstrileşme-temayülünün zirai-gelişme-ile birlikte artması, orta sınıflaşmanın gerçekleşmesi, kültür bütünlüğünün sağlanması(....) yükselen bir gelir seviyesinin sosyal tabakalar arasında adil bir şekilde dağılması"⁹ " dengeli bir kentleşmenin" temel unsurları olarak sıralanmaktadır. Ülkemizde 1927'de tüm nüfus içindeki oranı % 16.4 olan kentli nüfus 1965'de % 30'a, 1995'de ise % 70'e ulaşırken kentleşme hızı oranı ise % 5'e yaklaşmaktadır. Toplumbilimsel açıdan genelde bir değişme ve örgütlenmeyi içeren kentleşme sürecinin önemli bir fonksiyonel etkisi yukarıda da vurgulandığı üzere bir *kent yaşam tarzının* ortaya çıkması, yani kültürel sonuçlarıdır. İşte *kentlileşme* terimi büyük ölçüde sosyal değişimle birlikte ama esas itibarıyla kent toplumlarındaki bireylerin geçirdiği kültürel değişimi ve sonuçta da bir bütün olarak toplumun kent kültürüne sahip olması anlamına gelmektedir. Kent yaşam biçimiyle özdeşleşme anlamındaki bu kültürel olgunun (*kentlileşmenin*) temel öğeleri, ailenin biçimsel olarak küçülmesi, akrabalık ilişkilerinin göreceli olarak zayıflaması, kadının aile içindeki rolünün değişmesi ve belli oranda da olsa ekonomik bağımsızlığını elde etmesi, ailenin kimi temel

⁸ Tanpınar, A.H.. Beş Şehir. (8. Baskı) Dergah Yayınları. İstanbul 1992, s.177-9

⁹ Bilgiseven, A.K., Genel Sosyoloji, İstanbul-1986, s.122

fonksiyonlarının toplumsal kurumlara devredilmesi, tüketim harcamalarının artması, geleneksel iş ve boş zaman değerlendirme alışkanlıkları ile komşuluk ilişkileri, dinlenme, eğlence ve benzer alanlardaki tutum ve davranışlar şeklinde özetlenebilir. Fiziksel yapı (ulaşım sistemi vb.), çevre, özellikle de teknolojik ve ekonomik örgütlenme ile birlikte bireylerin, *toplumla bütünleşmesini* sağlayan ve yukarıda sıralanan kültürel öğelerin yerleşmesine yol açan kentleşme sürecinin doğal sonucu *kentlileşmedir*. Sanayileşme ile birlikte ülkenin kalkınmasında ikinci büyük etken olan ve “toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi”¹⁰ kentleşme toplumbilimsel açıdan, özellikle gelişen ülkelerde sağlıksız veya çarpık kentleşme şeklinde olabilmektedir. Türkiye’de de ve özellikle ülkenin dahil pek çok diğer ülkenin büyük kentleri ne fiziksel ne de toplumsal açıdan örgütlenmemiş dolayısıyla da kültürel bir bütünlüğe ulaşamamıştır. Aslında ABD ve İngiltere gibi ülkelerde de bunun örneklerine rastlamak mümkündür.¹¹ Kentsel bölgelerde *kırsal bölgelere* has bir yaşam tarzını sürdürme durumunda kalmak ya da kentlere bir büyük *köy* veya *kırsal alan* görünümünü kazandıran bu olgu, kentlerin yeterince örgütlenmemesinin yanı sıra eğitim sistemindeki yetersizlikler, düşük okullaşma oranı, iş dallarında farklılaşmanın ve meslekleşmenin istenilen ölçüde gerçekleşmemesinden, sadece önemli düzeyde bir yatay hareketlilikten kaynaklanmaktadır. Bu yatay hareketliliğin kentsel alanlara göçün temel sebepleri olarak anılan “iletici- itici- çekici ve siyasi sebepler”¹² kente sosyal ve kültürel bir etkileşim ağının oluşmasıyla tamamlanamaması durumunda, sosyal gruplar arasındaki mesafenin büyümesine yol açacaktır. Bunun gözlenebilen sonucu ise bölgenin sosyo-ekonomik ayrılıklarıyla birlikte kültürel farklılıklardan kaynaklanan iletişim kopuklukları ve pek çok alanda yeni toplumsal sorunların doğması olacaktır. Toplumların *dinamik* özelliğinin kaynağı olan birey-sosyal gruplar ve kurumlar arası ilişkiyi sürekli olarak belirlemesi, *sosyal değişim* olarak adlandırılan *hareketliliği* ifade etmektedir. *Kentleşme olgusu, sanayileşme, ekonomik büyüme ve gelişme, bilgi-teknoloji birikimi ve toplumsal bir etkileşim-iletişim alanının varlığı* ile birlikte sosyal değişim sürecini meydana getirmektedir. Dolayısıyla bu karmaşık yapıya sahip değişim sürecini sadece kentleşme veya diğer bir unsur açısından ele almak toplumsal olaylara bakış açısını daraltmak olacaktır. *Kentleşme* diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sosyal değişim bileşkesinin bir unsuru olarak kalkınma plan ve stratejilerinde ele alınmıştır. Söz konusu

¹⁰ Keleş, R., Kentbilim Terimleri Sözlüğü, T.D.K. Yayını, Ankara-1980

¹¹ Gans, H., The Urban Villages, New York, 1962

¹² Kartal K., Kentleşme ve İnsan., Ankara-1978, s.6

planlar incelendiğinde genelde kentleşme olgusu devlet tarafından desteklenmiş ve ekonominin gelişmesinde olumlu bir motivasyon olarak ele alınarak, yukarıda da belirtildiği üzere *sanayileşme hareketinden* ayrı düşünülmemeyeceği belirtilmiştir. Ülkemizdeki nüfus artışını da dengeleyeceği düşünülen kentleşme sürecinin özellikle 1980'lerden sonra çeşitli toplumsal sorunlara bağlı olarak artış gösteren büyük kentlere göç dalgası, hedeflenen ekonomik büyümenin sağlanamaması, yüksek oranda seyreden enflasyon ve milli gelirin (2000 Amerikan Doları) dolayında kalması başta *gecekondulaşma* olmak üzere önemli maddi ve kültürel sonuçlar doğurmuştur. Nitekim, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında büyük kentlere göçün azaltılması, yurdun diğer bölgelerinde bazı kentlerin geliştirilerek çekim gücünün artırılması ve bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesi temel hedefler olarak sıralanmaktadır. Ancak bu hedeflere ulaşmak için stratejilerin tespit edilmesi ve gerekli kaynakların devreye sokulmasındaki güçlükler, kentleşme sürecinin ortaya çıkardığı sorunların çözülmesini de doğal olarak geciktirmektedir.

4. Toplumsal ve Kültürel Yapı İlişkisi: Sosyolojik anlamda bireyler arası ilişkileri değerler ve normlara göre belirleyen kültürel yapı, bir anlamda idealize durumu yansıtırken, toplumsal yapı doğrudan bir toplumdaki mekanik görüntüyle ilgilidir. "Kültürel yapı genel olarak toplum hayatının 'nasıl olması gerektiğini' ortaya koyar. Sosyal yapı ise (...) 'nasıl olduğunu' ortaya çıkarır."¹⁴ Başta Tönnies olmak üzere pek çok toplumbilimci cemaat (topluluk) ve cemiyet (toplum) kavramlarının ayırdedici özelliğini *birliktelik (ortak bilinçlilik) ya da bireysellik* olarak belirlemişlerdir. Daha da ayrıntıya girilecek olursa, Tönnies'in ünlü "*gesellschaft*" (toplum) terimi dernek, örgüt oluşturma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla toplum kavramı bireyselliği aşırı örgütlenmenin sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak ele almaktadır. Bu bakış açısıyla söz konusu iki kavramın bazı ana ayrılık noktaları aşağıdaki gibidir:¹⁵

Topluluk (cemaat)

ortak irade
cemaat menfaati
inanç
din
tabii (uzvi) dayanışma
ortak mülkiyet

Toplum (cemiyet)

ferdi irade
ferdi menfaat
doktrin
kamuoyu
mekanik dayanışma
ferdi mülkiyet

¹³ 6. BYKP, DPT Yayını, No: 2190, Ankara-1990

¹⁴ Erkal, M., Sosyoloji (Toplumbilimi) (Gen8. 6. Baskı) İstanbul-1995, s.344

¹⁵ Bilgiseven, A.K., a.g.e., s.75

İşte, gerek toplulukta, gerekse toplum içinde, bir başka deyişle küçük veya büyük ölçekte *bir arada* yaşamlarını sürdüren insanlar, kendi düşünce ve davranışlarını şekillendiren her türlü inanç, değer ve normlarına göre içinde yaşamlarını sürdürmekte oldukları yapıyı meydana getirmektedirler. Şüphesiz bireylerin örgütlenme dereceleri arttıkça başka ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlenmeler, üretim ve mülkiyet araçlarının kullanımına göre ortaya çıkan toplumsal tabakalaşma bireylerin sosyal *ilişkilerini* daha fazla kurallara dayandırmaktadır. Özellikle de kent gibi büyük bir nüfus yoğunluğunun yaşandığı yerleşim alanlarında bireyler ve bireylerle toplumsal kurumlar arasındaki sosyal ilişkiler bütünü insanların düşünce ve davranışlarında değişmelere sebep olmaktadır. İşte toplumdaki bireylerin önce zihinlerinde oluşan ve toplum yaşamının karmaşık fonksiyonelliğinden kaynaklanan ilişkiler sistemine yansıyan dinamizm sürekli bir değişime yol açmaktadır. Dünyadaki pek çok ülkede ortak olarak görülen ve daha *geleneksel* olarak nitelenen, sosyolojik anlamda topluluk halinde yaşayan insanların sanayileşme, kentleşme ve diğer temel faktörlerin etkisiyle ilişkileri örgütlendikçe ve daha fazla bir yapılaşmaya doğru gidildikçe, sonuçta bir *büyük toplum yaşam tarzına* geçildiğinde iki büyük değişim gözlenmektedir. Bunlardan birincisi özgürlükçü, bireysel davranışların egemen olması ve bu ölçüde de kimi kültürel değerlerin uygulanmasından vazgeçilmesi veya bazı değişikliklerle sürdürülmesidir. İkincisi ise bu değişimlerin toplumun, dolayısıyla bireylerin sosyal refah düzeylerine göre sosyal yapıda kurumların farklılaşması ve işleyişlerindeki değişikliklerdir. Örneğin Willmott, ünlü araştırmasında İngiltere’de 1950’lerden sonra kentleşme sürecindeki ailelerin biçimsel ve fonksiyonel olarak uğradıkları değişimlerde çok belirgin şekilde görülen kültürel değerlerin etkisini ve toplum yaşamını bir zamanlar birincil ilişkilerle sürdüren bireylerin nasıl ikincil ve formal ilişkilerle yeni bir yaşam tarzına girdiklerini anlatmaktadır.¹⁶ Benzer bir değişimi kendi öz ülkemizde “Hasanoğlan”¹⁷ araştırmalarında görmekteyiz. Kültürel yapının toplumbilimsel çerçeve içinde bağımsız bir değişken niteliğine sahip olması, sosyal ve kültürel yapı etkileşimini incelemedeki en büyük güçlük kaynağıdır. Toplumsal yapının *ekonomik faaliyetler ve ilişkiler ağından* oluşan bir ‘altyapısı’; ve *ideoloji, inançlar, aile, siyasal özelliklerden* meydana gelen bir ‘üstyapısı’¹⁸ olduğu şeklindeki bu ve benzer yorumlar da sonuçta insanların bir arada yaşamasının onların değer sistemleriyle, bizzat meydana getirmek zorunda kaldıkları yapısal kurumların ve aralarındaki örgütlenmenin ne somut ne de soyut olarak birbirlerinden ayrı olarak düşünülmemeyeceğinin bir kanıtıdır. Bu

¹⁶ Willmott, P. Ve Young, M., *Family and Class in A London Suburb*, Nel Mentor, London-1971

¹⁷ Yasa, İ., *25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü*, Ankara-1969

¹⁸ Lauer, R. H., *Perspectives On Social Change*. Boston, 1991, s.72

noktaya bir diğer görüş açısından yaklaşılacak olursa gerek toplumsal gerek kültürel yapının, aile, din, dil, eğitim, ekonomi, hukuk ve diğer kurumlar ortak unsurlarıdır. Ancak sosyoloji disiplini bu kurumları biçimsel, fonksiyonel özellikleri ve örgüt yapıları açısından incelerken diğer bir disiplin, kültürel antropoloji bu özelliklerin nasıl ortaya çıktığını, etkileşim ve iletişim ağlarının nasıl oluştuğunu inceler. Onun içindir ki –yukarıda da değinildiği gibi– ekonomik gelişmişlik dereceleri belli göstergeler itibarıyla benzerlik taşıyan ülkelerin, sözgelimi aile yapıları toplumbilimsel açıdan ‘çekirdek aile’ şeklinde olsa dahi, aile içi ilişkiler, kuşaklar arasındaki yardımlaşma ve diğer sosyal ilişkiler önemli farklılıklar taşıyabilmektedir.

5. Kentlerin Kültürel Sisteme Etkisi: Kente yaşamını sürdüren ve bu karmaşık örgütlenmeler ve ilişkiler ağının meydana getirdiği *toplumda* bireyi çevreleyen üç ortam vardır. Bunlar, sırasıyla fiziksel (doğal), sosyal ve kültürel çevredir. Günümüzün özellikle üç büyük toplumbilimsel ekolünden birinin temsilcileri durumundaki Amerika toplumbilimcileri kentleşme olgusunda en önemli faktörlerden birisi olarak *kent ekolojisini* zikretmektedirler. Büyük bir nüfusun dar bir fiziksel alanı paylaşması, insanların en temel ihtiyaçlarından birisi olan barınma, konut sorunundan hareketle, ekonomik ve sosyal faaliyetlerini yürütebilmek için kullanabileceği bir ulaşım ağı, dinlenme–eğlenme–ihtiyacı–karşılama–yönelik–rekreasyon–alanları ve benzer düzenlemeler toplumun yapısal fonksiyonelliğini sağlayacak önemli hususlardır. Özellikle sosyal tabakalaşmanın bir sonucu olarak konut alanlarının ekonomik düzeye göre belirlenmesinin yanı sıra alt-kültürler veya etnik gruplara göre gelişimi, çoğu kez toplumsal iletişimi bozan ve hatta sosyal sorunların çıkmasına yol açan bir etmen olmaktadır. İşte bu örnekte olduğu gibi, toplumdaki bireyi çevreleyen fiziksel (ekolojik) koşullar aynı zamanda bir sosyal çevrenin de varlığını göstermektedir. Kentsel sosyal örgütlenmesi *dinamik ve yapısal* odaklardan inceleyen McGahan¹⁹ önce kent sistemine görme sürecini dinamik açıdan yaklaşarak kırsal alanlardan göç hareketi ve yeni gelenlerin kente adaptasyonunu incelemektedir. Yapısal odaktan ise gelinen topluluğa ait aile ve akrabalık gibi ilişkiler bütünü kent toplumunda nasıl bir şekil kazanacağı siyasal ve sosyal örgütlenmeye nasıl girilebileceği üzerinde durulmaktadır. Diğer taraftan bireyi kuşatan *sosyal çevre* her şeyden önce *sosyal tabakalaşma* ile kendini hissettirecektir. Bunun sonucu da bireylerin bir sınıf statüsü kazanmalarıyla ilgilidir. Ait olunan bu sosyal sınıf bireyin –yukarıda değinilen– kente adaptasyonunu sağlayacaktır. Bireysel bazda oluşan sınıf bilinci aynı

¹⁹ McGahan, P., “Urban Sociology As A Field Of Study”, in the Urbanizm & Urbanization, (Ed.by Iverson, N.) London, 1984, sh.34-35)

zamanda sosyal statü ve sosyal doyum da belirleyecektir “(...) otorite, prestij, statü ve güce göre nüfusun farklılaşmasının hiyerarşik olarak sıralanması”²⁰ şeklindeki tanımında da belirtildiği üzere tek başına ekonomik yeterlilik ya da eğitim değil ama hepsinin bir bileşkesi sosyal çevreyi oluşturmaktadır. Burada önemli bir diğer husus da sosyal çevrenin bireyin diğer bireyler ve toplumla olan ilişkiler ağının yoğunluk ve düzenliliğini sağlamadaki rolüdür. Toplum yaşamının doğrudan kendisi demek olan. *birlikte yaşam* ancak bu sosyal ilişkiler ağının örülebilmesine bağlıdır. Kent yaşamı içinde bireye dikey hareketlilik kazandıracak, ona daha doyurucu bir statü verecek olan bu ilişki sistemi bireye, komşuluk ilişkilerinden başlayarak kent yaşamının toplumsal, siyasal ve kültürel faaliyetlerine *katılma* olanağı verecektir. Esasen *kentli* olma sürecinin bu toplumsal katılımlar oranında kolaylaşacağı açıktır. Özellikle yerel (mahalli) bir topluluktan *göç yoluyla* kente gelen bireyin “kente girme –katılma-süreci”²¹ *bireysel uyum, kurumsal bütünleşme ve kültürleşme (acculturation)* aşamalarından geçmektedir. Birinci aşamada bireyin, yeni girdiği bir toplumda, bir kent toplumu içindeki yerine,rolüne alışması, temel sosyal ilişkilerini çevrenin yardımıyla da olsa kurabilmesi gerçekleşmektedir. İkinci aşama yukarıda da belirtildiği gibi bireyin öncelikle ekonomik aktiviteler yoluyla sosyal yaşama, toplumsal kurumlara katılmasını kapsar. Üçüncü aşama adlandırılabilir davranış kalıplarının, kendi ailesi ve varsa kentteki akrabalarıyla kuracağı ilişkilerde kent yaşamına özge düzenden yani yapısal özelliklerden kaynaklanan biçimsel değişikliklerdir. Bunlar genelde yakın çevre ile görüşme sıklıkları, görüşme şekilleri, aile üyelerinin kentteki yeni rolleri nedeniyle birbirleri arasındaki ilişkiler ve karar verme kalıpları ve benzer hususlarla ilgilidir. Kente uyum derecesi arttıkça bireyler de hemen başlangıçta fiziksel çevrelerini olmasa da sosyal çevrelerini genişletme çabası içinde olacaklardır. Konut, doğrudan doğruya kentin kendisi, maddi kültür öğeleri “sosyal insanın dış çevresini, toplumun kendisi de iç çevresini meydana getirdiğinden;”²² birey, yaşam tarzını (bilinçaltından bile olsa) kentin kültürel sistemine uyumlu hale getirmek isteyecektir. Burada evrensel olarak gözlemlenen bir husus kültürel değerlerin normların değişmesinde *yaşlı kuşağın* daha dirençli, *genç kuşağın* ise daha istekli bir tutum içinde olmalarıdır.

Bireyin yaşam tarzını belirleyen kültürel yapının temel unsurları da böylece değişime uğramaya başlayacaktır. Bu unsurlar aile, dil, din, ahlak kuralları, bilgi edinme, dinlenme, boş zaman değerlendirme ve eğlence olarak

²⁰ Erkal, M.E., a.g.e. s.195-7

²¹ McGahan, P., a.g.e., s.38

²² McIver, R.M. ve Page, C.H., Cemiyet, MEB Yayını, İstanbul 1994, s.115-7

genel başlıklar halinde bile sıralandığında kente uyum sürecinin kapsamı genişledikçe bireyin etkileşim hacmi onu bir kültürel değişime itecektir. Önce *aile içi ilişkilerde* başlayan tutum değişiklikleri ekonomik gelişme derecesine göre. *dayanışma ve yardımlaşmayla* ilgili davranış kalıplarını, kadın-erkek ilişkilerinde ve dini inançlardan kaynaklanan pratiklerin (ibadet alışkanlıkları) ve dış toplumsal yaşama katılmada kendini gösterecektir. Çeşitli ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de yapılan pek çok sosyal araştırmada kentleşme sürecine giren ailelerde geleneksellikten ayrılmaları çeşitli tutum ve davranışlarda rahatça gözlenebilmektedir. Her ne kadar bu durum ülkemizde değişik kentlerin farklı kesimlerinde ayrı özellikler taşımakla beraber geneldeki *benzerlik* dikkat çekicidir. Örneğin kadınların bir işte çalışması, çocuk bakımının eşler tarafından paylaşılması, aile içi kararlarda kadın-erkek eşitliğine doğru bir geçiş olması, evlenmeyle ilgili şekil ve adetlerdeki yenilikler ve diğer bazı temel konularda değişimi yansıtan bulgularla karşılaşılmaktadır.²³ Gene pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kentlerin kültürel yapıya etkisi *ekonomik yeterlilikle* büyük ölçüde bağlantılıdır. Kentleşme sürecine sadece fiziksel olarak kente gelmekle girilemeyeceğinden, toplumsal ilişkilerin kuvvetlendirilmesi özellikle yeni gelenler açısından önem kazanmaktadır. Diğer yandan dış çevreyle ilişkilerin artırılması her şeyden önce asgari yaşam koşullarının sağlanmasıyla ilgilidir. Konut sorunun çözümünü *daha iyi bir iş bulma sorunu*, bunu da çocukların *egitim sorunu* izlemektedir. Yapılan bir diğer araştırma bulgularına göre gecekondulu kadın, kente ilk gelişte en önemli sorunun *kendi ifadesiyle kente uyum ve konut sorunu* olduğunu belirtmiştir.²⁴ Aynı paralelde aile içinde yaşının konumuna ilişkin değer ve davranışlar ya da çocukların geleceğiyle ilgili düşünceler de önemli *değişimler* göstermektedir. Sanayileşme hareketiyle birlikte yürüten kentleşme süreci aslında gelişmiş ülkelerde de bitmemekte fakat değişik aşamalara gelmektedir. Özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde sekülerizm, bireysellik artmakta, ekonomik refahın gelişmesine paralel olarak *tek kişilik aileler* oranı yükselmekte, *modernizm ve postmodernizm* kavramları artan sosyal değişim hızıyla birlikte gündeme gelmektedir. Türkiye’de de 1950’lerden itibaren başlayarak hızlanan kente göç ve kentleşme süreci 1980’li yıllarda ülkemizde yaşanmaya başlanan teknolojik gelişmelerden etkilenerek daha değişik bir boyut kazanmıştır. Çünkü kentleşme, sanayileşme ve modernleşme sosyal değişmeyi artırmakta ve özellikle de *sosyal tabakalaşmayı* yeniden şekillendirmektedir. İşte yatay hareketliliğin sonuçta dar bir ölçekte bile olsa dikey hareketliliğe neden olması yeni orta-sınıfların meydana gelmesine

²³ Atalay, B. Ve diğ., 1992 Türk Aile Yapısı, DPT Yayını, No: 2313, Ankara-1992

²⁴ Onat, Ü., Gecekondulu Kadının Kente Özgü Davranışlar Geliştirme Süreci, Kadın ve Sosyal Hiz. Müt. Yayını, Ankara-1993. s.198

neden olmakta ve toplumbilimsel açıdan bu çok büyük değişim bir dizi kültürel farklılaşmayı ve yeni kültürel davranış kalıplarının kabulünü kolaylaştırmaktadır. Sosyal ve kültürel değişimin belirleyici faktörü birey ve birey ile toplum arasındaki etkileşim ve örgütlenme ağıyla ilgidir. Kent yaşamı bünyesindeki bireyleri ister-istemez bu ilişki sistemlerinin içine aldığından önce kentin fiziksel yapısını oluşturan doğası, tarihsel eserleri, binaları, caddeleri, sokakları, ibaret yerleri, alışveriş (ticaret) ve eğlence merkezleri kent toplumunun doğal üyesi olan bireyi birinci derecede etkileyen *maddi kültür unsurlarıdır*. Bireyde aidiyet duygusu arttıkça, keşilleştikçe, kendisini bu maddi öğelerle özdeşleştirmeye çalışacak ve etkilenecektir. Diğer yandan ise kent yaşamının karmaşık ilişkiler yapısı bireyi değişik sosyal sınıflardan insanlarla karşı karşıya getirecek ve küçük yerleşim yerlerinde rastlanmayan oranda bir *kitle kültürü akımının* etkisinde bırakacaktır. Bireyin eğitim düzeyi ve ekonomik gücü bu etkileşimden onun diğerlerine göre farklı oranda ama kesinlikle etkileneceğine yol açacaktır. Çünkü kentte kitle kültürünü taşıyan unsurlar çeşitlilik kazanmış olduğundan, sözgelimi sadece TV ve radyo değil sokak ve caddelerde karşılaşılan afişler, reklam panoları, yeri ürünler sergileyen ve teknolojik gelişimleri simgeleyen bilgisayarlar, multivizyon cihazlarıyla donatılmış iş ve alışveriş merkezleri diğer iş yemek ürünlerinin servis edildiği oturma ve yemek birimleri, sinema, konser ve değişik eğlence yerleri bunlardan birkaçıdır. Ancak bu maddi kültür unsurlarının çoğu kez kentleşme sürecinin değişik aşamalarındaki bireyler tarafından sosyo-ekonomik faktörler ve bilhassa ait oldukları kültürel değerlerle çatışmasından dolayı kuramsal olarak düşünülen yararı sağlayamamaktadır. Bu maddi unsurların, modernleşmenin bir gereği gibi görülmesi ise “bir milleti diğer bir milletten ayırt edebilme imkanı veren”²⁵ manevi kültürü zedeleyebilme ve hatta bir kültürel çözülmeye götürebilmesi ise burada toplumbilimsel açıdan üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur.

Kentlerde kültürün gelişmesi açısından zamanımızda *dördüncü güç* olarak da adlandırılan medya organlarının ülkelerarası iletişimi yoğunlaştırması halk (folk) kültürü, kitle kültürü ve yüksek kültür adı verilen sanat birikimi ayırımını ortaya çıkarmıştır. Ancak gene de kitle kültürü teorisi, kitle kültürünün nasıl ortaya çıktığını açıklamakta fakat sosyal ve kültürel değişimi tam olarak aydınlatamamaktadır.²⁶ Bununla birlikte sadece maddi değil, manevi kültür öğelerini de gerçek anlamda göz önüne seren kitle kültürü araçları kültür değişmelerini hızlandıran bir *katalizör* görevi görmektedir.

²⁵ Erkal, M., a.g.e., s.137-9

²⁶ Strinati, D., An Introduction To Theories Of Popular Culture, Routledge, London, 1995, s.45

Ancak altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus kentleşme sürecine girip de ekonomik yeterliliklerini sağlayamayan, eğitim düzeylerinin tatminkar bir iş bulmalarını engellemesinden dolayı kentin dış semtlerinde (varoşlarında) güç sosyal ve fiziksel koşullarda yaşamını sürdürme zorunda kalan ailelerin durumudur. Zor ve sağlıksız bir çevrede yaşamak durumunda kalan bu insanlar “sefalet kuşakları veya ghetto kültürü” oluşturarak bir ‘sefalet sürecine’²⁷ girebilecekleridir. Bu durum ise toplumda farklı kültürel odaklar gelişmesine yol açacağından, kitle kültürü özellikle sergilediği maddi kültür unsurlarıyla genç kuşak üzerinde daha fazla olmak üzere *olumsuz bir rol* oynayacaktır. Kültürel alandaki bu uyumsuzluk, esasen sosyoekonomik koşulları aşırı derecede düşük olan sosyal gruplar üzerinde yaratacağı etkiyle gerek fiziksel (mekansal) gerekse kültürel açıdan *farklı aidiyet bölgelerinin* ortaya çıkmasına neden olacaktır. Şu halde *kentlerin* fiziksel ve sosyo-ekonomik özelliklerinin meydana getirdiği *kültür* çevresi, aynı zamanda kitle kültürünün hem doğuş merkezleri hem de etkilenme alanları durumundadırlar. Her ne kadar çeşitli kültürel akımların eleştirisine bu aşamada girilmesi gereksizse de kentlerin popüler, kitle kültürü olarak adlandırılan ve aynı zamanda yüksek kültür olarak anılan sanatsal aktivitelerinin sergilendiği yerleşim alanları olması asıl ilgi odağıdır. Bu perspektiften konuya tekrar dönülecek olursa, kentlerin öncelikle içinde olduğu ülkenin *milli kültürünü* genç kuşaklara *aktarma* görevini üstlenme durumunda olmaları son derece önemlidir. Başka bir ifadeyle kentler, *sosyalizasyon* sürecinin eğitim kurumları başta olmak üzere, diğer toplumsal kurumlar aracılığı ve çeşitli kültürel faaliyetlerle mümkün olan en iyi şekilde gerçekleştirmesi gereken yerlerdir. Kitle kültürünün etkilerini düzenleme görevi ise doğrudan bir *devlet politikasıdır*. Buna karşın kentlerin, kendilerine kent olma özelliğini veren kent yönetim birimlerinin, (yerel yönetim birimlerinin) iki büyük kültürel sorumluluğu vardır. Bunlardan birincisi maddi kültür mirasını korumak, diğeri ise ülkenin temel (milli) kültürel değerlerine uygun bir yapılaşmayı sağlamasıdır. Günümüzde bir beton yığına dönem büyük kentlerin insanlara *içinde yaşamaktan haz duyulacak ve kendi öz kültürünü yaşatabilecek* yerleşim birimleri olması gerekmektedir. Bu gün Türkiye, ne yazık ki tarih boyunca var olmuş en büyük kentini, eski bir payitahtın başkentini, günümüzün en büyük metropoliten alanı olan; ancak giderek bir büyük köy görünümünü alan İstanbul kentinin *dünyaca ünlü silüetini* değiştirme yolundadır. İslam kültürünün en önemli maddi öğelerinden olan camiler ve minarelerin oluşturduğu kent profili bugün değişmektedir. Hiç şüphesiz kentlerin büyümesi, modern mimari anlayışının gereklerinden olan ve aynı zamanda ekonomik ve sosyal

²⁷ Türkdoğan, O., Değişme-Kültür ve Sosyal Çözüm, TDAV Yayını, İstanbul, 1988, s.109

örgütlenmenin sonucu olarak kompleks ticaret merkezleri ve gökdelenler inşasına engel olmayacaktır. Ancak “master plan” denilen kent yapılanma planlarında doğal ve sosyal çevre faktörleri olduğu kadar kültürel çevrenin ve yeniden yapılaşma sürecinde bu kültürel estetiğin korunmasının sorumluluğu kendi yönetenlerin olduğu kadar bizzat kentli nüfustur. Eski yerleşim adacıklarını, kimi tarihi alışveriş merkezlerini, çarşıları, sokakları, konakları *olduğu gibi* korumak, aslında bir misyon, bir milli görevdir. Bir zamanlar kentin yaşam tarzını yansıtan sokak isimleri, ağaçlar, korular, mesire yerleri rantiyeler gelirler uğruna feda edilmemesi gereken bir mirasın, kültür mirasının unsurlarıdır. “Ağaç da bir kültür mahsulüdür. Bu mana ‘kültür’ kelimesinin kökünde vardır. Atalarımız ağaç ile mimariyi, tabiat ile medeniyeti ızzatlandırmışlardı. Camiiin içine ağacı ve suyu sokmuşlardı.”²⁸ Yorumuyla M. Kaplan bu gerçeği net bir biçimde ifade etmektedir. Bir devrin sembolü durumundaki geleneksel toplumsal yapının *teknolojiden* etkilenmesi son derece doğaldır. Bu etkileşimin sürekli bir değişim sürecinde olan toplum ve bireyler açısından yönlendirilmesi gereklidir. Bu da “(...) köylü ve şehirli grupların kapalı küçük cemaatler halinde kalmalarını önleyen ve milli nüfusun büyük bir cemaat gibi bir şuuruna bütünlüğüne kavuşmalarına teşvik eden faaliyetler haline getirmeleri”²⁹ ile sağlanabilir. Ancak günümüzde haberleşme ve iletişimdeki büyük teknolojik gelişmeler, köyde ya da kentte yaşayan herkesi özellikle televizyon aracılığıyla bir anlamda “empose edilen kültürel değerlerin”³⁰ etkisi altına alabilmektedir. Bu kültür öğeleri daha önce de işaret edildiği gibi bir anlamda *standardize* maddi ve manevi değerleri topluma sunarak düşünce kalıplarından, değer yargılarına; satın alınacak tüketim mallarının çeşidini belirlemeden, sözgelimi yemek yeme alışkanlık ve adetlerine kadar her alanda varlığını göstermektedir. İşte *kitle-kültürü* adı verilen bu oluşuma, içinde çeşitli sosyal sınıfları barındıran kent toplumlarından zaman zaman değişik tepkiler doğmaktadır. Literatürde *popüler kültür* olarak anılan ve bir sosyal tepki şeklindeki davranışlar başta müzik olmak üzere gerek genç gerekse yaşlı kuşağın aidiyet özelliklerine göre, sosyolojik anlamda kendileri için bir kimlik bulma çabasına dönmektedir. Gelişmişlik derecesi ne olursa olsun kentlerin çeşitli bölgelerinde, daha doğrusu çeşitli toplumsal sınıflardan farklı sosyal gruplar *kendilerine özge* yaşam tarzı oluşturmaktadırlar. Sokak çeteleri, müzik toplulukları, çeşitli akımların etkisinde kalan (heavy metalciler vb.) gençlik grupları, sivil toplum örgütleri dinsel cemaatler; işte bu yeni oluşan kültürün temsilciliğini yapma durumunda kalmaktadırlar. Toplumbilimsel

²⁸ Kaplan, M., a.g.e. ,s.66

²⁹ Bilgiseven, A.K., a.g.e., s.259-260

³⁰ Turhan, M., Kültür Değişmeleri, M.Ü. İL Vakfı Yay. 20, İstanbul-1987, s.51-2

açından dilidkati çeken husus sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçlerinin birbirini *karşılıklı* olarak etkilemesi ve yeni orta sınıfların güçlenmesi hareketini hızlandırması, ancak sosyo-ekonomik statü açısından ayrı sosyal gruplar arasındaki iletişimi de engelleyebilmesidir. Bunun da en çarpıcı nedeni ekonomik yönden güçlü *sınıfların* bu üç ayrı sürecin şekillenmesinde etken olabilmeleridir.³¹ Günümüz kentlerinin somut olarak yaşadığı hızlı değişimin sosyal yapı üzerindeki etki alanı *aileden* başlayarak tüm sosyal kurumları yeniden biçimlendirmekte ve geleneksellikten ayrılmayı bir toplumsal soruna dönüştürebilmektedir. Özetle, dar anlamda kentleşmenin yol açtığı bu toplumsal sorunlarla birlikte gözlemlenen kültürel değişme ve çözümlerin toplum yararına, milli değerleri koruyacak ve sosyo-kültürel bütünlüğü sağlayacak şekilde kontrolü gerekmektedir. Bu aynı zamanda sağlıklı bir kentleşme, etkili bir sanayileşme ve yaşam tarzında bir modernleşme anlamına gelecektir.

6. Sonuç ve Öneriler: Kentleşme sürecinin bağımsız bir oluşum değil, tam aksine diğer sosyal ve ekonomik süreçlerle birlikte etkili olması, nüfus yapısında sürekli bir hareketlilik doğurması ve genel olarak ait olunan ülkenin siyasal ve ekonomik düzenine göre bir sosyal yapılanmaya sebebiyet vermesi dikkate alınması gereken birinci husustur. Aksi halde kentleşmeyi belli yerleşim alanlarının büyümesi ve fiziksel ve teknolojik gelişmelere yol açan bir olgu olarak görmek, işaret edildiği gibi kentleşme olgusunu sanayileşme ve modernleşme sürecinden soyutlamak olacaktır. Sanayileşme hareketi ekonomik gelişim için gerekli koşulları ortaya çıkarırken, toplumun üyeleri olan bireylerin *sosyal aktörlerin*; bu oluşumlar sırasında toplumsal (kurumsal) yapı değişiklikleriyle *kültürel değişimin* arasında kalması paradigmatik bir değişim³² meydana getirmektedir. Onun içindir ki genelde kentleşme, modemizmin bir sebebi olarak algılanmakla birlikte, burada gözden kaçırılmaması gereken nokta bu süreçlerin karşılıklı etkileşimlerle, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerinin aynı zaman diliminde ve aynı mekanda cereyan etmesidir. Toplumsal örgütlenmenin kültürel değişime yol açması kadar; bu örgütlenmenin kentte bir arada yaşayan insanların tabakalaşma ve sınıflaşma özelliklerini de belirlemesi sonuçta geleneksel yapı ve değerlerle yeni bir kültür çevresi meydana getirmesi toplumbilimciler ve kültür bilimciler için problematik bir oluşumdur. Yüzyıllardır insanoğlunun aileden başlayarak yakın-çevre ve sonra da eğitim kurumları ve nihayet toplumsal yapının diğer kurumlarının etki alanı içine girerek *sosyalizasyona* uğradığı bir gerçektir. Her ne kadar günümüzün kontrol altına alınması çok zor olan ve yukarıda da değinilen *kitle haberleşme*

³¹ Strinati, D., a.g.e. s.45-6

³² Lash, S., Sociology Of Postmodernism, London-1991, s.125

araçlarının etkisiyle yayılan bir kitle kültürü önemli bir fonksiyona sahipse de kimi stratejilerin saptanması mümkündür.

Genel olarak nüfus hareketlerini kontrol altına almaya yönelik devlet politikaları burada birinci adımdır. Amaç, yeni kentsel çekim alanları meydana getirerek olası ya da mevcut bölgeler arası dengesizlikleri önlemektir. İkinci adım ise kentleşme süreciyle önem kazanan ve *kentleşmenin* önemli aracı olan eğitim kurumlarını devreye sokulmasıdır. Kuşkusuz burada eğitim olanaklarıyla, ekonomik yeterlilik ve bu ekonomik gücü sağlayacak sanayileşmenin planlı olarak yürütülebilmesinin ok önemli iki etken olduğunun vurgulanması gerekir. Ancak kentleşmenin ortaya çıkardığı toplumsal örgütlenmeler ve yapısal değişmelerle ortaya çıkan kültürel farklılaşmaları kontrol edebilmenin ve yönlendirebilmenin yolu büyük ölçüde örgün ve yaygın eğitim kurumlarının topluma hizmet götürebilmesiyle çözümlenebilecektir. Örgün eğitim kurumlarının yeni yetişen genç nüfusa yararlı olabilmesi ise gerekli bilgi birimini, eğitim teknolojisinin tüm imkanlarını seferber ederek kullanabilmesiyle sağlanabilir. Ayrıca toplumsal eğitim hedeflerinin saptanması, rasyonel olarak yönetimi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Gene kentleşmenin yaşandığı toplumlarda daha önce de belirtilen nedenlerle toplumsal sınıflar arasındaki farklılıkları gidermek ve her kesimden, her yaşta bireylere *yetişkin eğitimi* verebilmek için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Günümüzde yetişkin (halk) eğitimi kavramı eskiye oranla çok değişmiş ve toplumdaki bireylerin sadece kendi ihtiyaç duyduğu alanlarda değil, fakat yaşadığı toplumun sosyal düzenini ve kültürel özelliklerini de aktaracak ve bu arada onları ekonomik açıdan daha üretken duruma getirecek programlar düzenlemeyi amaç edinmiştir. Öncelikle gerekli eğitimi alamamış ana-babaların eğitimi ve formal eğitimden uzak kalmış gençlere yönelik yetişkin eğitimi programları sosyalizasyon sürecinde fevkalade önem kazanmaktadır. Buna paralel olarak öncelikle koruyucu-önleyici niteliğinin geliştirilmesi gereken ve toplumdaki birey ve ailelerin sosyal sorunlarını çözümlenmesi beklenen *sosyal hizmetlerin* yaygınlaştırılmasıdır. Zamanımızda dünya devletlerinin asıl amaçlarının refah devletini gerçekleştirebilmek ve sosyal gelişmeyi sağlarken, toplumsal sorunları en aza indirmek çabası ancak sosyal oluşumları iyi analiz edebilmek ve akılcı çözüm yolları geliştirebilmekten geçmektedir.

Ülkemizde özellikle son onbeş yılda yukarıda değinilen yetişkin eğitimi ve sosyal hizmet alanlarında gerçekleştirilen hamleler, bu amaçla yüksek öğretim düzeyinde eğitim programlarının yürütülmesi ve bazı yönetsel örgütlenmeler umut verici olmakla birlikte yeterli değildir. Ülkemiz kentleri bugün bir *kültürel çözümün* işaretlerini vermekte, sosyal ve kültürel yapının

temel kurumları olan din-laisizm kutuplaşması başta olmak üzere meydana gelen çeşitli ikilemler ve popülist yaklaşımlar sosyal sınıflar arasında bir toplumun sürekliliği için *zorunlu olan* kültürel bütünlüğü zedellemektedir.

Özetle; Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsenen devlet ilkeleri içinde ulusal birliği sağlama yolunda elindeki dev kültür mirasını akılcı olarak kullanabilmesi pek çok sorunun çözümü için yeterli olacaktır. Bu amaçla kentleşme sürecinin yoğun olarak görüldüğü yerleşim alanlarında eğitsel ve kurumsal düzenlemeler için alınacak kimi önlemlerle ve yerel yönetimlerin devlet organlarıyla yapıcı bir işbirliği, yaşanan sosyal değişimin toplumumuzun geleneksel yapısıyla bağdaştırılabilmesini sağlayabilecektir. Akılcı, çok yönlü ve kültürel bütünlüğü amaçlayan bir toplumsal planlama, bir geçiş dönemi olan kentleşme ve kentleşmenin sorunlarını en aza indirebilecek ve gelenekselle, modern ve gelişmiş bir sanayi toplumuna dönüşme amacını gerçekleştirebilecektir.